

- Ayşe Çavdar & Pelin Tan (Hızl.), *İstanbul: Müstesna şehrin istisna hâli*, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2013, 239 s.
Değerlendiren: Nuriye Kayar*

Kent ve kentsel dönüşümler üzerine çalışmalar, buna paralel olarak çıkan kitaplar son yıllarda önemli bir artış göstermiştir. Kente yapılan müdahaleler sebebiyle ortaya çıkan endişe, araştırmacıları bu konuya iten etkenlerden birisidir. Kente dair atılan her adım söz konusu kentin yalnızca görüntüsünü değil; kavramlarını, sosyal yaşantısını ve hatta kültürünü de etkilemekte olduğundan, yapılan bu çalışmalar son derece anlamlı ve önemli olmaktadır. Kitabın sunuş bölümünde de değinildiği gibi, bir şehre müdahale ettiğinizde, o şehre hayatıyet ve hususiyet kazandıran tüm ilişkileri de yeniden düzenlemeniz gerekmektedir.

İstanbul, tarihiyle, kültürüyle, doğasıyla ve insanıyla “müstesna” bir şehirdir. Bu nedenle bu şehir üzerine atılan her adımda bu hususiyetin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. *İstanbul: Müstesna Şehrin İstisna Hâli* adlı kitap, İstanbul’da devlet-vatandaş ilişkilerindeki değişimin etkenleri ve bu etkenlerin vatandaşların birbiriyle olan ilişkilerine yansımalarının tartışıldığı, konuyu farklı yönleriyle ele alan dokuz bölümden oluşmaktadır.

Editörler, İstanbul gibi tarihsel ve toplumsal bakımdan karmaşık geçmişe sahip şehirde, kentsel dönüşümün üzerine kurgulandığı yeni hegemonik çerçeveyi daha yakından tanıyabilmek için “istisna” kavramı etrafında bir tartışmanın faydalı olabileceğini düşündüklerini belirtmektedirler (s. 9). Burada sözü edilen “istisna” kavramı “dışlama” anlamında kullanılmış olup Agamben’den yapılan alıntı ile de bu anlama bir tanımlama getirmişlerdir. Agamben şöyle demektedir: “(Her) istisna (exception) bir tür dışlamadır (exclusion)... İstisna olarak dışlanan şey, kuralla olan ilişkisini, kuralın askıya alınması biçiminde devam ettirir. Kuralın istisna üzerindeki geçerliliği, artık onun üzerinde uygulanmasına ve ondan çekilme suretiyle devam eder.” (s. 12). Dolayısıyla İstanbul üzerinde uygulanan kentsel dönüşüm projeleri birer istisna olmakta ve bu projeler kural dışı olarak değerlendirilmektedir. Çünkü yazarlara göre, kentsel dönüşüm siyaseti, kentin en kırılgan ve zayıf mahalleleri ile egemen arasındaki çekişme ve müzakere sürecinde kotarılmaktadır.

Şehirlerin, egemen tarafından, kendisini yeniden üretmede bir araç ve mecra olarak kullanıldığı ve şehirlerin yaşadığı bu dönüşüm süreçlerinin İstanbul üzerinden bir okumasını yapmanın amaçlandığı belirtilen kitabın ilk makalesi Tayfun Kahraman’a aittir. Yazar, son dönem içerisinde Türkiye’de gerçekleşen hukuki değişikliklerin altını yatan ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkileri okumaya ve kentsel mekân üzerinde bu ilişkileri konumlandırarak mekânı nasıl şekillendirdiklerini anlamaya çalıştığı makale-

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü.

sinde, amacına ulaşmış görünmektedir. Kahraman, devletin yasama gücünü ve kamu mülklerini kullanarak kentsel mekânın rant sağlayacak araçlar olarak değerlendirildiği ve kent üzerindeki uygulanan değişim ve dönüşüm projelerinin bu düşünceye hizmet etmek amacıyla yapılmakta olduğu ön kabulüyle makalesini oluşturmuştur. Birer rant aracına dönüşen kentlerin giderek kapitalizmin sığınağı durumuna geldiğini ve kapitalizmin dokunduğu mekânları kültüründen soyutlayarak “içeriksizleştirdiği”ni dile getirmektedir. Kentsel rantlar hususunda Marksist iktisadın rolüne de değinen Kahraman, bu sistemde devletin krizleri atlatabilmek için özel mülkiyeti önceleyerek kenti ranta doygun hâle getirmesinin düzenleyici görev olarak görüldüğünü belirtmektedir. Devamında Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi boyunca kapitalizmin yaşadığı değişimi dönemsel olarak ele alan yazar, bu bağlamda kentsel mekân, mülkiyet ve rant kavramları üzerinden gerçekleştirilen hukuksal değişiklikleri ve devletin değişen mekân yaklaşımlarını aktarmaktadır (s. 28). Yazar, devletin kentsel dönüşüm projeleri ve kamu mülklerinin satışı üzerinden kaynak sıkıntısını giderdiğini de iddia etmektedir. TOKİ’nin işleyişinin de belirtilen amaçlarına uygun seyretmediğini anlatan Kahraman, getirilen yeni kanunlarla kentsel mekân üzerindeki rant baskısının alt gelir grupları üzerinde yoğunlaştığını söylemektedir. Devletin hukuk düzenlemelerinin kurguladığı düzene göre, kentsel yaşam alanları değişim değerini paylaşanlar ve bu değişim değerini ödeye(bile)nlere terk edilmektedir (s. 46).

İkinci makalenin sahibi olan Osman Balaban ise, Türkiye’deki kentsel dönüşüm sürecinin dünyada olanın aksine “daha fazla sermaye çekmek amacıyla kentleri cılalayıp parlatmak” olduğunu, bu farkın ise bizdeki projelerin arka planındaki siyasal hedeflerden ileri geldiğini iddia etmekte ve sık sık yinelemektedir. İnşaat sektöründeki büyümeyi 1980 ve 2000 yılları olarak iki döneme ayıran Balaban, her iki dönemde de görüldüğünü düşündüğü “planlamayı yatırımların önündeki bürokratik engel olarak görmek ve yatırımlara serbestlik sağlamak için yasal çerçeveyi esnetme”nin, “Türkiye’de sağ siyasetin bir geleneği” olduğunu iddia etmektedir. Balaban’ın bu iddiası kanımca genel bir iddiadır. Belediye meclisleri farklı siyasi görüşlerden insanların olduğu kurumsal yapılar olması dolayısıyla yazarın sözünü ettiği dönemlerde, sol görüşlü olan meclis üyelerinin neden muhalefet etmediğinin de sorgulanması gerektiği düşünülebilir. Makalede göze çarpan bir diğer nokta da yazının başında Türkiye’nin, kentsel dönüşümü, diğer ülkelere göre yanlış ve tam ters uyguladığını söyleyen yazar, makalenin ortalarına gelindiğinde ise Türkiye’nin kentsel dönüşümü dünya deneyiminden 20 yıl kadar sonra uyguladığını, arkadan takip ediyor olduğunu öne sürmektedir (s. 51/71). Makalede yazarın bu iddialarını daha fazla argüman üzerinden temellendirmesi gerekliği göze çarpmaktadır.

Jean-François Pérouse, TOKİ üzerine yaptığı saptamalarını dile getirdiği makalesinde, TOKİ’nin asli görevlerinin aksine konut alanının hızlı metalaştırılma sürecine yoğun katkılarda bulunduğunu söylemektedir (s. 81). Pérouse, gazete haberleri üzerinden TOKİ’nin getirdiği konut değişiminin alt gelir seviyesindeki insanlara olan etkisini ve bunların medyaya yansımalarını anlatmaktadır. Pérouse’nin TOKİ şantiyelerinde işçi

güvenliği tedbirlerinin alınmadığı ve işçi maaşlarının ödenmediği yönündeki iddiasını dayanaksız bırakmış olması dikkat çekmektedir (s. 92). Ayrıca makalede kimi tashih hataları da göze çarpmaktadır.

“İstanbul’da Orta Sınıfların Ajandasına Risk Yazmak” başlıklı makalesinde Cevdet Yılmaz, İstanbul’da “kozmopolit” ve “risk” kavramlarını yan yana koyduğumuzda çıkan manzarayı değerlendirir. Orta sınıfın tanımı ve yaşam algısına uzunca değinen yazar, risk toplumları üzerine yaptığı tespitinde, riskin ve krizin kendisinin bir yatırım aracına dönüşmüş olmasının her sınıftan bireyin, her sabah acımasız bir rekabet ortamına uyanması anlamına geldiğini söylemektedir. Risk kavramı ve risk toplumu üzerine oldukça isabetli görüşler ileri süren Yılmaz, yine vurucu bir tespitle makalesine son vermektedir: “İstanbul gibi küresel bir şehirde idare ve piyasa iş birliğiyle ortaya konulan kentsel dönüşüm pratikleri, bir yandan orta sınıfları kentin belirleyici aktörleri hâline getirmeye çalışırken paradoksal olarak onları kentin içindeki küçük güvenlik adacıklarına hapsediyor.” (s. 123).

Kitap içindeki ilgi çekici özgün makalelerden biri de Alev Erkilet tarafından kaleme alınmıştır. Erkilet, makalesinde “kentsel ayrışma” kavramı üzerinden kentin analizini yapmaktadır. Yazar, “korku siyaseti” ve “çöküntüleşme” kavramlarının meşrulaştırıcı olarak kullanıldığına dikkat çekmektedir. Kentsel dönüşüm projeleri eliyle yapılmaya çalışılan “güvenleştirme” politikalarının mahalle yapısını yok ederken aslında İslam dünyasında izlerine pek rastlanmayan bir olgu olan gettolaşmayı da beslediği şeklinde mühim bir tespitte bulunmaktadır (s. 135). Erkilet’in makalesi, mahalle olgusunun önemine vurgu yapmakta, sitelerin, prestijli konutların, kapalı yerleşmelerin ne kadar güvenli olduğu öne sürülürse sürülsün mahalle olgusunun sağladığı dayanışma ve koruma-gözetme ile kıyaslanamayacak kadar yetersiz kaldığı gerçeğini gözler önüne sermektedir. Kentlerin fiziksel dönüşüm ve değişimlerinin, insanlar arası ilişkilerdeki yansımaları bakımından değerlendirildiğinde Erkilet’in makalesi daha da önem kazanmaktadır.

Ayşe Çavdar’ın “Orta Sınıfın Evi” adlı makalesi ise okura, yazarın bir site içerisinden gözlemlerini aktarır. Sitelere yerleşen insanların buralara geli sebepleri ile ortak duvarları kullandıkları insanlara karşı olan yabancılıkları ve güvensizliklerinin doğurduğu çelişki açık bir dille ifade edilmektedir. Çavdar, kentsel dönüşüm süreçlerini anlayabilmek için her şeyden önce küresel yeni orta sınıfın dinamiklerini sorgulayabilmek gerektiğini ileri sürmektedir (s. 164). Yazı, Başakşehir üzerinden yapılan gözlemlerle “Neden site?” sorusunun cevabını aramaktadır.

Aslı Kıyak İngin ve Tolga İslam’ın ortak çalışmaları olan makalede ise bir roman mahallesi üzerinden “soylulaştırma” politikaları ele alınmaktadır. Roman mahallelerindeki ekonomik çöküşü buralarda yer alan “müzik eşliğinde yemek ve içecek sunulan eğlence evleri” diye ifade ettikleri yerlerin polis baskınları sonucu kapatılmasına bağlanmış olması kanımca basit bir çıkarım olmuştur. Yazarlar, Sulukule’deki sosyal yapının ayrışmasına neden olduğunu düşündükleri yenileme sürecine bir tepki olan Sulukule Platformu’nu tanıtan bir bölüm ile makaleye son vermişlerdir.

Pelin Tan, “Yerellik, direniş ve mekânsal hakkaniyet: Felaketin yanından koşmak” başlıklı yazısına, “Gündelik hayatı yüceltmeden fakat devinimi içinde ortak eylemliliği araştırmak, bir direniş pratiği oluşturmak mümkün mü?” sorusunu sorarak başlamaktadır. Tophane’deki toplumsal problemlere “yerellik” kavramı üzerinden yaklaşan yazar, Tophane’deki “yerellik”in bir kimlikler pratiği olmadığını, her gün yenilenen ve yeniden kurulan bir gündelik hayata ve mekâna dair ilişkileri ile mekânsal ağa müdahalede bulunan bir topluluklar ağının belirlediğini söylemektedir (s. 180). Çözüm önerisi olarak Sulukule Platformu’nu anlatan Tan, yerelin tanımını “topluluk” olarak değil, bir deneyim veya toplulukların kentsel alandaki deneyimi olarak tanımladığını dile getirmektedir.

Kitapta son olarak Erbay Yücek ile yapılmış bir söyleşi yer almaktadır. Kitap boyunca dile getirilen sorunlara çözüm önerileri sunuyor olması bakımından söyleşinin kitabın en iyi yazılarından biri olduğu kanaatindeyim. Söyleşide, “egemenin tanımladığı istisnai duruma muhalif konumda bulunanları bir ortak dil üretip üretmedikleri” ve “afet yasası” hakkında müzakereler yer almaktadır. Yücek’a göre, bir sorunla karşılaşıldığı zaman elli kişi ile her gün kapısına gitmek yerine, önemli olan noktanın, bu sorunun kentte yaşayan on beş milyon için de bir sorun olmasını sağlamak olduğunu ifade etmektedir. Yazar, söyleşide giderek artmakta olan kentsel dönüşüm uygulamalarının toplumun hangi kesimlerinde nasıl tepkiler uyandırdığının cevaplarına yer vermektedir. Üzerinde durulması gereken en önemli meselenin ise, kentsel dönüşümün içerdiği yeni hukuksal hegemonyayla ne şekilde mücadele edilebileceği olduğu hususunda derleyenlere katılmamak mümkün değildir.

Müstesna bir şehir olan İstanbul’un istisna hâlinin hangi süreçler çerçevesinde şekillendiğini tartışmak üzere hazırlanmış olan *kitap*, kentsel süreçleri kent-ekonomi, kent-siyaset, kent-toplum vb. cihetlerden ele alan bir çalışmadır. Kimi makalelerde göze çarpan altı doldurulmamış iddiaların, (yukarıda da değinilen, kent-siyaset değerlendirmesinin “sağ siyaset geleneği” olarak genellenmesi, TOKİ şantiyelerinde işçi güvenliğinin olmayışı ve maaşların ödenmeyişinin ve Roman mahallelerindeki ekonomik çöküşün sebebinin eğlence evlerine bağlanmasıyla müdellel hâle getirilmemesi vb.) yazarların kenti sözünü ettiğimiz bu cihetlerden hangisi üzerinden okumayı hedefliyorsa, kent üzerine olduğu kadar, okumasının yapıldığı diğer alan hakkında da yeterli bilgi sahibi olmamasından kaynaklandığı kanaatindeyim.

Kentin problemlerinin olası sebepleri üzerinde inceleme yapılırken bu sebeplerden biri olarak gösterilen diğer alanın ihmal edilmesi, eksik veya yanlış sonuçlar elde edilmesine sebep olabilmektedir. Bu durum yalnız şehir için değil tüm araştırma inceleme alanları için geçerlidir. Kitapta bunun eksikliği zaman zaman hissedilse de genel itibarıyla faydalı makaleler içeren bir derleme olduğu şüphesizdir.

Kitapla ilgili dikkat çeken hususlardan bir diğeri de kitabın kapak tasarımıdır: Savaş Çekiç imzası taşıyan tasarım, kitabın içeriğinde anlatılmak isteneni yansıtır niteliktedir. Sonuç olarak şehir üzerine çalışanların yahut kentsel değişim süreçlerine ilgi duyanların, kent üzerindeki değişimleri farklı cihetlerden okumak bağlamında, kitaplığında bulundurması gereken bir kitap olduğunu söyleyebilirim.